

İTRİ'NİN EDEBİYATTAKİ YERİ

Yrd.Doç.Dr. Seher TETİK IŞIK¹

ÖZET

İtrî üzerine yapılan araştırmaları incelediğimizde bu araştırmaların İtrî'nin hayatını genel olarak ele alan araştırmalar olduğu ve İtrî'nin musikişinaslığı, şairliği, besteleri ve şiirleri gibi konuları ele aldığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmalarda İtrî'nin edebi kişiliğine yer verildiği, günümüze ulaşan gazel, tahmis, müseddes, kar-ı natık, beste, semai ve nakış semai, şarkı, ilahi, türkü ve ebcedle düşürdüğü tarihlerin kaydedildiği görülmektedir.

Ancak adı ve bestelediği eserleri edebi birer mazmun olarak kullanılmış, adına şiirler yazılmış, hayatı romanlara konu olmuş, hanendeliği, şairliği, hattatlığı ve bestekrlıği ile tanınan Buhrizde Mustafa İtrî Efendi'nin, şiirlerini bir araya getiren bir araştırmanın olmaması, bu konuyu ele alacak bir çalışmanın yapılması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle biz de vefatının 300. lm yildnm olması nedeniyle Unesco tarafından İtrî yılı olarak kabul edilen bu yılda Buhrizde Mustafa İtrî Efendi'nin şiirlerini bir araya getirmeye, bu şiirleri sınıflandırmaya ve İtrî'nin günümüz edebiyatındaki yerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İtrî, Mzik, Edebiyat, şiir, Beste

---

¹Gazi Üniversitesi, Türk Mziği Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, stetik@gazi.edu.tr

İTRÎ IN LITERATURE

ABSTRACT

Examining the studies done on İtrî, it is seen that these studies generally deal with the life of İtrî and discuss subjects such as his music love, being poet, compositions and poems. It is seen in the studies that his literal personality is included and his extant odes, quintets, sestets, kâr-i natik, compositions, semai and nakış (a form of song) semai, song, psalm, ballad, and dates written in ebced (mathematical value) are recorded.

However, his name and composed works were used as a stereotyped expression, poems were written for him, and his life became subjects of novels; since there is not a study collecting poems of Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi who is known as professional singer of the Turkish classical music, poet, calligrapher, and composer, a need for dealing with the subject become clear. Therefore, we tried to gather poems of the Buhurîzâde Mustafa İtrî Efendi at this year declared as İtrî year by the UNESCO due to the 300th anniversary of his death.

Keywords: İtrî, Music, Literature, Poem, Composition

İTRÎ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ:

Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, yakıldığına dört yana güzel koku yayan, aynı zamanda Bahurî kelimesiyle de anlamdaş olan İtrî mahlası ile şiirler yazmıştır. Hayatı ile ilgili olarak bilgi veren kaynakların büyük bir kısmının şair tezkireleri olduğu görülmektedir. Nitekim musikişinaslarla ilgili olarak yapılan araştırmalara baktığımızda, onların biyografileri ile ilgili olarak bilgi veren kaynakların da genellikle şair tezkireleri, hattat tezkireleri, vefatlar gibi edebiyat ve tarih kaynakları olduğu tespit edilebilmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri günümüzde musikişinas, şair ve hattat olarak ele aldığımız şahsiyetlerin geçmişte hem musiki, hem hat, hem de edebiyatla ilgilenmiş olmalarıdır. Bir diğer nedeni ise musikişinasların hayatları hakkında Osmanlı tarihinde yazılmış tek tezkirenin Şeyhülislam Esad Efendi'nin yazmış olduğu *Atrabü'l-âsar fî tezkire-i urefâi'l edvar* isimli tezkire olmasıdır.

İtrî'nin hayatı hakkında bugün birden fazla kaynaktan bilgi bulabilmemizin nedeni de İtrî'nin şair ve hattat olması ile ilgilidir. Nitekim *Safâyî Tezkiresi*, *Salim Tezkiresi*, İsmail Belîğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Şeyhî'nin *Vakâyü'l Fuzala*, isimli tezkireleri ile Şeyhülislam Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr fî tezkire-i urefâi'l-edvâr* isimli musikişinaslar tezkiresi ve Müstakimzâde'nin *Tuhfe-i Hattâtîn* isimli hattatlar tezkiresi İtrî'nin hayatına yer veren eserler arasında yer almaktadır. (Mustafa Safâyî, 2005, s. 398-399; Mirzazâde Salim, 2005, s. 507-508; İsmail Belîğ, 1999, s. 280; Şeyhî Mehmet, 1989, s. 468-469; Müstakimzade, 1928, s. 745-746; Şeyhülislam Esad Efendi, nr. 6204, vr.7b-8a) Yılmaz Öztuna her ne kadar ilk çalışmalarında *Mucib tezkiresi* ve Mehmet Tevfik Efendi'nin *Mecmuatü't-terâcîm* isimli eserlerinde İtrî'den söz edildiğini belirtse de (Öztuna, 1987, s. 43) bu tezkirelerde sözü edilen kişinin aynı mahlası kullanan ve (h. 1035/ m. 1626) yılında vefat eden İtrî Mehmed Efendi olduğunu sonraki çalışmalarında düzeltmektedir. (Ergun, 1942, c. I, s. 133; Öztuna, 2006, c. I, s. 375)

İtrî'nin hayatı hakkında bilgi veren tezkireler üzerine yapılan araştırmalar neticesinde İtrî'nin yaşamının bazı bölümlerinin aydınlatılamadığı düşünülmektedir. Nitekim Yahya Kemal Beyatlı, "İtrî" isimli şiirinde "Ulemâmız da bilmiyor kimdi?" mısrasıyla bu duruma işaret

etmiştir. Ayrıca İtrî'nin edebi yönü de tezkirelerde çok fazla üzerinde durulmayan bir konudur. Tezkirelerde İtrî'nin bu yönü ile ilgili olarak verilen bilgiler, İtrî'nin mahir bir şair (Mirzazâde Salim, 2005, s. 308; Müstakimzade, 1928, s. 745) ve edebiyatta büyük bir muamma ustası olduğundan, (Mustafa Safâyî, 2005, s. 398; Şardağ, 1992, s. 25 Özalp, 2000, c.I, s. 416) İtrî mahlası ile yazılmış çok sayıda eseri bulunduğu ve bir divanın olduğu, (Mirzazâde Salim, 2005, s. 308) söz etmekten ibaret olup, çok az sayıda şiirine yer verilmektedir. *Salim Tezkiresi*'nde İtrî'ye ait olduğu söylenen divana ise henüz ulaşılamamıştır. Ancak Recep Uslu, Hafız Post Mecmuası olarak bilinen mecmuanın yazımına Hafız Post'un ölümünden sonra devam ettiği için *Salim Tezkiresi*'nde sözü edilen divandan kastedilen eserin bu güfte mecmuası olduğunu, Salim'in yanlışlıkla Divan demiş olabileceğini düşünmektedir. (Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Günümüzde İtrî'nin çeşitli yönleri ile ilgili olarak çalışmalar yapılmasına rağmen İtrî'nin şairliğini müstakil olarak ele alan tek çalışmanın Nazmi Özalp'e ait olduğu görülmektedir. (Özalp, 1993, s. 11-13) Ancak bu araştırma da İtrî'nin şiirlerini bir araya getirme ve sınıflandırma açısından yeterli değildir. Oysaki Müzikoloji ve Edebiyat açısından İtrî'nin şiirlerinin tasnif edilmesi onun şairliğini değerlendirmekte daha gerçekçi sonuçlar sağlayacaktır. İtrî'nin şairliğini değerlendirenler onun bestekarlığı gibi şairliğinin de üst düzeyde olduğunu belirtirler. Bunun ne derece gerçek olduğunu anlayabilmek için İtrî'nin şiirlerinin bir araya getirilmesi ve tasnif edilmesi gerekmektedir.

Nazmi Özalp'in bu araştırması dışında Ruşen Ferit Kam, Yılmaz Öztuna ve Rüşü Şardağ'ın yapmış oldukları araştırmalarında, İtrî'nin şiirlerini bir araya getirme çalışmaları olmuşsa da bu çalışmalar müzikolojik tasnif açısından yetersizdir. Nitekim bazı araştırmacıların yayımlamış oldukları kitap ve makalelerinde konuya değindikleri ancak şiirleri hangi kaynaklardan aldıklarını belirtmedikleri veya kaynakları şair tezkireleri ve güfte mecmuaları olmak üzere genelledikleri ya da belirttikleri kaynaklarda sözü edilen şiirlere yer verilmediği görülmektedir. Müzikle ilgili olarak yapılan araştırmalarda İtrî'nin büyük bir şair olduğundan söz edilmesine rağmen divan edebiyatı alanında yapılan araştırmalarda İtrî'nin şiirlerine yer verilmemesinin yanı sıra İtrî'nin şairliği de bir problem olarak ele alınmamıştır. Nitekim Agah Sırrı Levent'in *Türk Edebiyatı Tarihi* isimli

eserinde tezkirelerde yer alan şairler anılırken “İtrî” adının da anıldığı, ancak bu eserden sonra yazılan divan edebiyatı ile ilgili eserlerde İtrî’den söz edilmediği görülmektedir.

İtrî’nin şairliği konusunda araştırma yapan ilk isim Ruşen Ferit Kam’dır. Ruşen Ferit Kam’ın konu üzerine eğildiği üç araştırması vardır. Hiç şüphesiz bunlardan en önemlisi 1934 yılında hazırladığı fakat bastırma fırsatı bulamadığı *Divançe-i İtrî* adını verdiği eseridir. (Özalp, 2000, c.I, s. 416) Eserin basılmamış olması ve nerede bulunduğunun tespit edilememesi İtrî’nin şiirlerini bir araya getirme ihtiyacını hissettirmektedir. Tahminimizce Özalp, *Türk Musikisi Tarihi ve İtrî’nin Şiirleri* isimli araştırmalarında İtrî’ye ait olduğunu belirttiği şiirleri hocası Ruşen Ferit Kam’ın *Divançe-i İtrî* isimli çalışmasından olduğu gibi nakletmiştir. Diğer ikisi ise Radyo dergisinde ve *Necati Lugal Armağanı* adını taşıyan kitapta “Radyomuzda İtrî”, ve “Büyük Bestekârimızdan İtrî hakkında” başlığı altında yazdığı makaleleridir. (Özalp, 2000, c.I, s. 416)

İtrî’nin hayatı ve eserleri üzerine araştırma yapan Yılmaz Öztuna ise İtrî’ye ait birkaç şiiri kaydetmekte ancak kaynaklarını vermemektedir. Yılmaz Öztuna’nın yapmış olduğu çalışma dikkatli incelendiğinde kitabın bazı yerlerinde Saadettin Nuzhet Ergun’un Milli Kütüphane’ye bağışladığı, aralarında İtrî’nin bestelediği güftelerin de yer aldığı notlardan faydalandığından söz ettiği görülmektedir. (Öztuna, 1987, s. 7, 47) Nuzhet Ergun’un derlediği üç yüz kırk yedi din dışı güftenin içerisinde İtrî’nin şiirlerinin de yer alabileceği düşüncesiyle Milli Kütüphaneye gittik. Ama Milli Kütüphane’de bu notlara ulaşamadık. Ancak Yılmaz Öztuna’nın çalışmasında İtrî’ye ait olduğunu kaydettiği şiirleri buradan almış olabileceği kanısındayız. Ayrıca Öztuna’nın sözünü ettiği bu notları gören Nail Kesova, “yalnız İtrî’nin besteleri” yazılı olan mecmuada binden fazla güftesinin yer aldığını belirterek bu sayıyı biraz abartmaktadır. (Kesova, 1975, s. 66)

Yine İtrî hakkında biyografik bir çalışma yapan Rüştü Şardağ da yayınlamış olduğu çalışmasında İtrî’nin şairliğine değinmekte ve yazmış olduğu şiirlere örnekler vermekte ancak bu örnekleri nereden aldıklarını gösteren kaynaklara yer vermemektedir. Fakat Şardağ’ın kitabın bazı yerlerinde bu şiirlerin nerede olduğuna dair ipuçları verdiği görülmektedir. Bu eserlerden birisi İtrî’nin “bestelenmiş birkaç güftesi”nin kayıtlı olduğunu

söylediği Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3450 numarada (Şardağ, 1992, s. 31-32) ve aynı kütüphanede 3479 numarada kayıtlıdır. (Şardağ, 1992, s.166) Ancak Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bu iki yazma eser üzerine yaptığımız araştırmalarda Şardağ'ın sözünü ettiği Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı 3450 numarada kayıtlı olan mecmuada İtrî'ye ait şiirlere rastlayamadık. Şardağ'ın sözünü ettiği bir diğer yazma eser ise Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum nr. 550'de kayıtlıdır. Ancak bu yazmada İtrî'ye ait olduğunu söylediği kıta da İtrî mahlası yer almamaktadır. (*Mecmua-i Eş'ar ve Güfte*, nr. 550, vr. 22b) Şardağ'ın neye dayanarak bu kıtanın İtrî'ye ait olduğunu söylediği tespit edilememiştir.

İtrî'nin şairliği hakkında tezkirelerde ayrıntılı bir bilgi bulunamamasına rağmen güfte mecmuaları üzerine yapmış olduğu araştırmalar sonucunda İtrî'nin şairliğine yer veren araştırmacılarımızın tespit ettikleri şiirlerden yola çıkarak onun şairliği hakkında bazı kanaatleri olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Ergun, İtrî'nin kudretli bir şair olduğunu (Ergun, 1942, c. I, s. 133) Nazmi Özalp, hocası Ruşen Ferit Kam'ın düşüncelerini paylaşarak “Divan Edebiyatı'nın icap ettirdiği bilgileri bilen, bu edebiyatın estetik ve esprisini anlamış, kavramış bir şair olduğunu” (Kam, 1969, s. 59; Özalp, 2000, c.I, s. 415) şiirlerini yaşadığı “devrin modasına” uydurmayı başardığını belirtmektedir. (Kam, 1942, sy. 7, s. 9; Kam, 1969, s. 60; Özalp, 2000, c.I, s. 415) Ayrıca Nabî'nin manzumeleri tahmis etmesinden ve nazireler söylemesinden yola çıkarak İtrî'nin bir şair olarak yetişmesinde onun etkisi olduğunu dile getirmektedir. (Özalp, 2000, c.I, s. 415-416) Şardağ, İtrî'nin çok iyi bir öğrenim gördüğünü, şiirlerinin “büyük ozanlarla boy ölçüşmeye yaklaşacak” (Şardağ, 1992, s. 36) seviyede olduğunu dile getirmekte, bestelemiş olduğu güfteleri seçişindeki ince zevke dikkat çekerek kendisinde üstün bir ozanlık niteliği bulunduğunu belirtmekte ve onu “nazma egemen olmasını bilmiş bir ozan” olarak nitelendirmektedir. (Şardağ, 1992, s. 40, 170-171) Ayrıca Şardağ, İtrî'yi dahi bir müzisyen olarak görmekte ve onun bu özelliğinin şairliğinden beslendiğini nitekim kendi yazdığı ve başka şairlerden seçerek bestelediği şiirlerde musiki ve anlam duyarlılığına olan hassasiyetine ve ritimden faydalanışındaki ustalığa dikkat çekmektedir. (Şardağ, 1992, s. 171) Ayrıca şiirlerinde sık sık, rediflere, medlere, bağlantılara rastlanmasının sebebinin de İtrî'nin bu özelliğine bağlamaktadır. (Şardağ, 1992, s. 170)

İTRÎ'NİN GÜNÜMÜZE ULAŞAN ŞİİRLERİ

Itrî'nin, na't, gazel, muamma, tahmis, nazire, tarih, türkü ve kıta türlerinde yazdığı şiirlerine şüara tezkireleri ve güfte mecmualarında rastlanmaktadır. Ancak ulaşılabilen kaynak ve araştırmalar değerlendirildikten sonra ilk defa bu makalede Itrî'nin toplamda otuz beş şiiri bir araya getirilmiştir. Sözü edilen bu şiirlerden yirmi ikisinde Buhûrîzâde Mustafa Efendi'nin "İtrî" mahlasını kullandığı, geriye kalan on üçünde ise bu mahlası kullanmadığı tespit edilmiştir.

GAZELLERİ:

Tezkire ve güfte mecmualarında Itrî'ye ait olduğu tespit edilen bu şiirlerden sekiz tanesi gazeldir. Bu gazellerden sadece üç tanesinin hangi makamda ve usulde bestelendiği tespit edilebilmiştir. Buhûrîzâde Mustafa Efendi, gazellerinden birisini çağdaşı Nâbî'nin gazeline nazire olarak yazmıştır. Itrî'nin son mısrasında nazire söylemeye davet ettiği "Safâ nazar" redifli gazeline de Mevlevî Fasih (ö. 1699) ile Enis tarafından nazire yazılmıştır. (Fasih Ahmed Dede, 2003, s. 343-344; Kam, 1969, s. 62; Özalp, 2000, s. 418) Şardağ her ne kadar bu şiirin başına "tarafımızdan bulunmuş bir gazelidir" şeklinde bir not düşse de bu şiirin kendisinden önce Ruşen Ferit Kam tarafından bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şardağ, bu şiirin Mevlâna Enis ve Nihat adındaki şairlerin gazeline nazire olduğunu söylemektedir. Ancak kendisinin bu bilgiyi Ruşen Ferit Kam'dan yanlış intikal ettirdiği açık bir biçimde görülmektedir. (Şardağ, 1992, s. 165)

Güfte mecmualarından birinde yer alan bir diğer gazeline ise "Nâyî Itrî" kaydının yer aldığı belirtilmekte olup, bu kayda istinaden Itrî'nin ney çaldığı görüşü ileri sürülmüşse de Itrî'nin neyzen olduğu fikri, Itrî'yi daha yakından tanıyan kişilerin eserlerinde geçmediği için kabul görmemiştir. (Ergun, 1942, c.I, s. 130; Öztuna, 1987, s.14; Öztuna, 2006, c.I, s. 375)

Nabî'nin gazeline yazmış olduğu Itrî'nin naziresi:

Urmasın cismini tîge hat-ı cânân dönsün

Yüze çıkmasın olur sonra peşiman dönsün
 Sayd-ı mürğ-i dil için her biri bir şehbâze
 Meclis-i meyde yine dîde-i hûbân dönsün
 Bûs-i lâl-i leb-i cânânı murad eyler imiş
 Alırız elden ele sâgar-ı gerdân dönsün
 Hüsn-i dildâr ile bahs eylemeğe azmeylemiş
 Din tahammül edemez mihr-i dırahşân dönsün
 Gece, kûyine varup görmek için dildârı
 Tutulur; söyleniz anda meh-i tâbân dönsün
 Kef-i dildâre erem deyü gezer elden ele
 Deyünüz ol dâiyeden subha-i mercan dönsün
 Nazm-ı Nâbîye yine peyrev ol İtrî yazılıp

Rûy-i hat-âver-i mecmûa-i yârân dönsün (İsmail Belîğ, 1999, s. 280; *Mecmua-i Eş'ar*, nr. 3479, vr. 65b; Şardağ, 1992, s. 166; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c. I, s. 422).

İsmail Belîğ'de sadece birinci, ikinci, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci mısralar kayıtlıdır. Beşinci mısra "Bezm-i meyde heves-i bûs-ı leb-i cânandan" şeklinde kaydedilmiştir. Şardağ bu gazelinin beşinci mısrasının "Ba-i lâl-i leb-i cânı murâd eylemiş", yedinci mısrasının "Hüsn-i dildâr ile bahsetmeye azm eylesin" sekizinci mısrasının "Kızmasın derse yüzü mihr-i dırahşân dönsün" dokuzuncu mısrasının "Gece kûyine varup görmek için dildârı" on ikinci mısrasının ise "Deyin ol dâiyeden subha-i mercan dönsün" şeklinde kaydedildiği farklı kaynaklardan söz etmektedir. Özalp beşinci mısrayı "Bezm-i meyde heves-i bûs-ı leb-i cânandan", dokuzuncu mısrayı "Gece kûyine varup görmek için devreyler", on ikinci mısrayı "Söylenen ol dâiyeden subha-i mercan dönsün" şeklinde kaydetmiştir. Ayrıca "İtrî'de Nâbî Sevgisi ve Bir Nazire" isimli internette bulunan bir yazısında Milli Kütüphane Adnan Ötügen Bölümü'nde 3769 nolu yazma şiir mecmuası vr. 38a'dan aktaran Yakup Şafak da birinci mısranın "Bezm-i ağyardan ol şem'ifürûzan dönsün", ikinci mısranın "Derse pervâne sıfat üstüne yâran dönsün", beşinci mısranın "Hüsn-i dildâr ile bahs etmek için azm etmiş" altıncı mısranın "Kızmasın derse yüzü mihr-i dırahşân dönsün", yedinci mısranın Bezm-i meyde heves-i bûs-ı leb-i cânandan" şeklinde kaydedilmiş olduğunu dokuzuncu mısradan itibaren son mısra dahil olmak üzere diğer mısraların az

Mevlevi Fasih ile Enis tarafından nazire yazılan Itrî'nin “safâ nazar” matla'lı gazeli:

Bakmazsa rûy-i dil-bere adâ safâ nazar
Sen eyle sun-ı Hakkı temâşâ safâ nazar
Mîhr ü mehe bakar mı cemâlin gören dedim
Bakdı dedi ol-âyîne-sîmâ safâ nazar
Tûtî-i âyine-dili ol sîne söyletir
Olsun hezâr bâğda gûyâ safâ nazar

Dil-i nâzır gubâr-ı derindir dedim dedi
Câizse kuhl-ı dîde-i bînâ safâ nazar
Dervîşi gör ki meneder uşşâkı yârdan
Gördükçe kendi hûbu der amma safâ nazar
Dil-dâr hâl ü hatt-u lebin gösterip dedi
Habb ü gubâr u bâde-i şehla safâ nazar

Yoktur nazîr-i hüsnüne birdir iki değil
Mislin görürse nergis-i şehlâ safâ nazar
Geh vasl ü gâh hicr ü gehî nûş u gâh nîş
Hâl-i cihân böyle azîzâ safâ nazar

---

sayıda kelime farklılıkları dışında (“dildarı” yerine devreyler”, “Deyünüz” yerine “söylen” kelimelerinde olduğu gibi) ortak olduğunu belirtmektedir.

Bû nev-zuhûr-ı şâhid-i nazmın görüp eğer

İtrî nazîre derse ehîbbâ sâfâ nazar (Mustafa Safâyî, 2005, s. 398; İsmail Belîğ, 1999, s. 280; Şeyhî Mehmet, 1989, s. 469; Kam, 1969, s. 62; Öztuna, 1987, s. 88-89; Şardağ, 1992, s. 165; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 418)

İtrî'nin bir diğer gazeli:

Kâys tek Gülşen-i âlemde perişân olduk

Cevr-i dilber ile âlemlere zîşân olduk

Âşıkın âdeti hep müşteki-yi yâr olmak

Şükr edip zulümüne her sûbh duâhân olduk

Şol edânî-yi cihâna nazar-ı ibret edip

Hâl-i pür mihnet ü endûh ile giryân olduk

Sitem-î bî had eder dût adûdan sad hayf

Âdemiz biz deyüp çâk-i girîbân olduk

İtrî'ye devlet ü dünyayı ferâmûş ederek

· Beşinci, altıncı, dokuzuncu, onuncu, on dördüncü, on beşinci, on altıncı ve on yedinci mısra Safâyî tezkiresinde kayıtlı değildir. İsmail Belîğ'de sadece birinci, ikinci, yedinci ve sekizinci mısralar kayıtlıdır. Beşinci, altıncı, dokuzuncu, onuncu, on dördüncü, on beşinci, on altıncı ve on yedinci mısra Şeyhî'nin eserinde kayıtlı değildir. On ikinci mısra Şeyhî'nin eserinde "Habb ü gubâr u bâde-i müheyya safâ nazar" şeklindedir. Ruşen Kam'ın makalesinde dokuzuncu ve onuncu mısralar kayıtlı değildir. Öztuna'nın eserinde dokuzuncu ve onuncu mısra kayıtlı değildir. Şardağ'ın araştırmasında dördüncü mısra "Baktı dedi, "beli, yin cânâ safâ nazar", on ikinci mısra "Şâgar vü bâde de müheyyâ, safâ nazar" şeklindedir. Yedinci mısradaki geçen "derindir" kelimesi yerine "rehindir" kelimesi kaydedilmiştir. Özalp'in eserinde dokuzuncu ve onuncu mısra kayıtlı değildir. Ayrıca ikinci mısrayı "Sen sun-ı Hakkı eyle temâşâ safâ nazar", on ikinci mısrayı "Hubb u gubâr u bâde müheyya safâ nazar" olarak kaydetmiştir.

Ser-i lûtfun gözetir çâker-i cânan olduk (Şardağ, 1992, s. 167; Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 426)

Uşşak makamında, semai usulünde bestelenmiş İtrî'nin gazeli:

Gönlüm ol gülizâr-ile açılır

Tab-ı bülbül bahâr-ile açılır

Pâyine ekşim-olsa nola revân

Nahl-i gül cûybâr-ile açılır

Bend-i zülfü ol-âfetin herân

Ârzû-yî şikâr-ile açılır

Gûş-edip nâlemi olur handân

Gonce âh-i hezâr-ile açılır

Gam-ı hattını dilden eyleme dûr

Jeng zirâ gubâr ile açılır

İtrîye mâhasal senin tabın

Bâde-î hoş-güvâr-ile açılır (Kam, 1942, s. 10; Kam, 1969, s. 62-63; Öztuna, 1987, s. 89-90; Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 423; Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Gazel:

Hasretle nola kalsa gözüm hâk-i rehinde

Göz diktiği yerlerdir o mihrin de mehin de

Öztuna, dokuzuncu mısrayı “Gam değil beste ise bâb-ı visâl”, onuncu mısrayı “Müddet-î rüzgâr-ile açılır” şeklinde kaydetmiştir. Recep Uslu, basıma hazırladığı çalışmasında uşşak makamında ve semai usulünde olduğunu belirtmektedir.

Müjgân-ı terin şâne-i yâkut sanırlar
Kim görse dil-i zârımı zülf-i siyehinde
Bin mâr ile yüz bir dil-i musahhar
Ed'iyye-i me'sûre mi vardır niğehinde
Kurban o kim ıyd o kim kâbe-i rûyin
Gördükte ide canı fedâ piş-gehinde
Dâmen-keş ola ey Itrî heman çirk-i riyadan

Gam çekme giran yok deyü bahr-ı künhünde (Mustafa Safâyî, 2005, s. 309; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 420)

Gazel:

Etsin ilâc derd-i dile ol tabîb ise
Yohsa visâle minnetimiz yok nasîb ise
Dil-ber henüz satmada kâlâ-yı nâzını
Hemyân-ı dilde kalmadı nakd-i şekîb ise
Gülbün müdâm salmada gül-berk dâmenin
Germ âteş içre yanmadadır andelîb ise
Mihrâb-ı ebruvâna nice reh-zen ola hat
Akşama kalsa mescidi özler garîb ise
Bir genc-i bî-misâldir Itrî harîm-i yâr

Ejderdir etmiş anda temekkün rakîb ise (Mustafa Safâyî, 2005, s. 399; Salim, 2005, s. 508; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 421, 426)

Segah makamında, zencir usulünde, gazel:

Gönül esîr-i ser-i zülf-i yârdır şimdi

Henüz dâme tutulmuş şikârdır şimdi

Gelir hayâli deyü yollara dü-dîdelerim

Dem-â-dem eşk ile gevher-nisârdır şimdi

Görüp figâna düşer her nihâl-i gül-rûyi

Bu gülistanda gönlüm hezârdır şimdi

Hayâli çeşmime düştü dü-saff-ı müjgânın

Kul olsa n'ola garibü'd-diyârdır şimdi

Tegâfûl ile nazar etme hatt-ı cânâna

Erişdi sebze-i tâze bahârdır şimdi

Hemen sen dahi Itrî kendi kaydını gör

Gönül esîr-i ser-i zülf-i yârdır şimdi (*Mecmua-i Eş'ar*, nr. 5525, vr. 220a; Üngör, 1981, c.II, s. 1302; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 421)

Hüseyni makamında, çenber usulünde gazel:

Dili âvâre kılan fikr-i kad-i dîlcûdur

Beni mecnûn eden ol kâkül-i anber bûdur

Beş, altı, yedi ve sekizinci mısralar Safâyî'de kayıtlı değildir. Özalp bu gazelin altıncı mısrasının bazı kaynaklarda "Germ âteşi hecre yanmadadır andelib ise" son mısrasının da "Manend-i mâr halka-i derdir rakîb ise" şeklinde kayıtlı olduğunu belirtmektedir.

Şerbet-î vasl-ı safâ bahşına, âlem teşne
 Ol cefâpîşe letâfette bir içim sûdur
 Tâk eden kametini kavs-i kuzeh veş çerhin
 Anberin ol iki memdûd ü keman ebrûdur
 O dehan ile dendânı görenler derler
 Gûya hokka-i mercân ile pür tütsûdur
 Görmedik yok yere sen etme sakın kîl ile kâl

Kim der ise desün Itrî o miyâna mûdur (Doğrusöz, 1993, s. 95; Salim, 2005, s. 508; Şeyhî Mehmet, 1989 s. 469, Hasan Sezai, nr. 736, vr. 149a, Üngör, 1981, c.II, s. 1307; Şardağ, 1992, s. 86,162; Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 422)

TAHMİSLERİ:

Buhûrîzâde Mustafa Efendi'nin güfte mecmularında kayıtlı üç tane tahmisi ve bir müseddesi vardır. Şiirlerin son iki beytine bakıldığında Itrî'nin bu tahmisleri Nabî'nin gazelleri üzerine yazdığı açıkça görülmektedir. Nitekim Nabî'nin gazellerine divanında da rastlanmaktadır. (Nabî, 1997, c.I, s. 618-619; c.II, .s. 833-834, 919-920, 926)

Tahmis:

Şeyhi'de ilk ve son iki mısra kayıtlıdır. Hasan Sezai mecmuasında güftenin Bâkî'ye ait olduğu kaydedilmiştir. Öztuna'da beşinci mısra "Tâk eder tâkatini Kavs-i kuzeh veş çarhın", yedinci mısra "O dehan ile o dendânı nice vasfedeyim" sekizinci mısra "Gûyâ hokka-i mercânda lûlûdur" şeklinde kayıtlıdır. Şardağ her ne kadar acemaşiran makamında bestelendiğini belirtse de Hafız Post mecmuasında hüseyini makamında kayıtlı olması nedeniyle hüseyini makamında bestelendiği açıktır. Özalp'in çalışmalarından birinde beşinci mısra "kametini" kelimesi yerine "lâkatini" diğerinde ise "kametini" kelimesi yerine "tâkatini" kelimesi kaydedilmiştir. Ayrıca yedinci mısra "O dehan ile dendânı nice vasf edeyim" sekizinci mısra "Gûyâ hokka-i mercanda bir lûlûdur" şeklinde kaydedilmiştir.

Lûtfun ağyâre midir âşık-ı serbâze midir
Meylin ayâ güzelim zagem-i şebbâze midir
Garazın lûtfîle uşşâkını izâze midir
Niyetin eylediğin vade-i incâze midir
Yoksa kasdın dil-i zâre sitem-i tâze midir

Yine rûsvaylığın var dil-i divâne gibi
Bâis-i girye midir cünbüş-i mestâne gibi
Çâk çâk oldu mu cevr ile dilim şâne gibi
Var mıdır sûziş-i gam sende de pervâne gibi
Yoksa kasdın dil-i zâre sitem-i tâze midir

Nedir uşşâka figan erdi şehâ kûyinde
Yine bir kara haber mi var acep mûyinde
Gûşine geldi erişti hatt-ı şeb-bûyinde
İki per gibi zuhûr eyledi hat rûyinde
Mürg-i hüsnün acabâ niyet-i pervâze midir

Künc-i gamda nice demdir ki yatar bîmârın
Şerbet-i vasl ile ermez mi ana timarın

Olıcak nûş-i mey ağyâr ile âhir kârın
Tîr-veş sen düşicek sînesine ağyârın
Âşıkın Kavs-sıfat çektiği hemyâze midir

Gülşenin dest-i nesîm ile açılmış bâbı
Sulamış yollarını ebr-i bahârın âbı
Düşeli sahnının İtrî çemen-i esbâbı
Âhdan perde çekerbağa hezâr ey Nâbî

Bu tedarük ol gül-i berendâze midir (Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 419)

Tahmis:

Eder mahrûm kâkül-i çeşm-i rûy-i hâldârından
Görünmez micmer-i anber nola sûzân baharından
Nola diller muattar olsa zülf-i tartârından
Hiras-ı âh-ı serim zülfün ayırmaz izarından
O sermâ-dîde gitmez muttasıl âteş kenârından

· Öztuna makalesinde onuncu mısrayı “Yoksa ey mûrg-i çemen bir kuru âvâze midir?”, yirmi üçüncü mısrayı “Düşeli sahnının İtrî çemen-i esbâbı”, yirmi dördüncü mısrayı ise “Âhdan perde çeker bağa hezâr ey abî” şeklinde kaydetmişse de daha sonra yaptığı araştırmada bunu düzeltmiştir.

Dile bir zerd-i terdir Gülşen-i sînemde her bir zahm
Olur bir gonca-i zîbâ derûn-i dilde olan sehm
Bana lûtf iddügün seng-i cefânın eylemişdi fehm
Olur bisyân-i aksine bâis yoksa ol bî-rahm
Hazer etmedi mirat-ı derûnum inkısârından

Düşer pâyine dil zülfün dirâz eyler ümidiyle
Olubdur hâk-i râhı serfirâz eyler ümidiyle
Gubâr-ı kûhl-i dîdedir ki bâz eyler ümidiyle
Gelir bir gün beni pâ-mâl-i nâz eyler ümidiyle
Dü çeşmüm nakş-i pâ mânendi gitmez reh-güzârından

Dil-i şûride meftûnu dü-çeşm-i nim-hâbının
Esir-i mürğ-i cânı Itrî zülf-i müşk-nâbının
Nola dehrin yanında yoksa kadri âb u tâbından
Ruh-i pür-tâb-ı yâri mihr ü mâh Nâbînin

Bir iki katre-âsâ düştü çeşm-i itibârından (Özalp, 1993, s. 12; Özalp, 2000, c.I, s. 419-120)

Tahmîs

Berk-i gül-i gülzârı hıyâm eyledi bülbül
Gülşende yine ayş-i müdâm eyledi bülbül
Hâsıl bu ki tahsîl-i merâm eyledi bülbül
Hûn-i dili mey goncayı câm-eyledi bülbül
Bezm-i gülü nâleyle tamâm-eyledi bülbül

Dünyâyı harâb-etse nola sıyt-ü sadâdan
Ol goncanın-âçıldığın-îşitdi sabâdan
Uşşâka yine zemzeme -bahş- oldu nevâdan
Her nâlede bir nahl-i güle konu safâdan
Her nağmede tebdîl-i makam eyledi bülbül

Taht-i çemen olunca yine goncaya temlîk
Ezhâr-ı bahâr eylediler cümlesi tebrîk
Kasd etdi ki râhat ola erdi şeb-i târîk
Gehvâresinî gerçi nesîm-eyledi tahrîk
Ammâ ki güle hâbı harâm- eyledi bülbül

Etmîş yine nûş-i arak-i şebnem o nâlân
Etse nola divâne vü mecnûn-ü perîşân

Ol goncayı gördükde olup vâlih-ü hayrân

Etdî sözün-âmîhte-i şekve-i hicrân

Mest-olmak-ile halt-ı kelâm- eyledi bülbül

Terk –etdi dil-u dîde yine râhat-ü hâbı

Itrî nola azm-i çemene etse şitâbı

Olmuş yine zencîr-i cünûn gülşenin-âbı

Dün geldi sabâ sahn-ı çemenden dedi Nâbî

Hâk-i reh-i düstûra selâm-eyledi bülbül (Nabî, 1997, s. 833-834; Kam, 1969 s. 60; Öztuna, 1987, s. 86-87; Özalp, 1993, s. 11; Özalp, 2000, c.I, s. 416-417) Itrî, Nabî'nin bu gazelini neva makamında semai usulünde bestelemiştir. (Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Müseddes

Ey perî aşkınla şimdî eylerim feryâd-ü zâr

Âh-ü efgân-oldu kârım hicr-ile leyl-ü nehâr

Eyledi sevdâ-yi vaslın cismimi zerd ü nizâr

Vâdeye hulf-etme ey meh câna yetdi intizâr

Oldu dâm-i zülfüne mürğ-i dilim âhir şikâr

Âşığım âşık sana ey mâh-rûy-i gülizâr

Özalp'te on yedinci mısra "Olsan nola divâne vü mecnûn-ü perişân" şeklinde kayıtlıdır.

Hâne-i dil oldu vîran ser-teser âbâd-iken
Düşdüm-âlâm-i gam-i hicrânınâ dilşâd-iken
Cânü dil her dem hevâ-yi nefsine mûtâd-iken
Kayd-ı dâm-i tura-i tarrârdan âzâd iken
Oldu dâm-î zülfüne mürğ-î dilim âhım şikâr
Âşığım âşık sana ey mâh-rûy-i gülizâr

Gülşen-i kûyindürür cânım banâ bâğ-i cinân
Kâkülün sünbül ruhun gül kametin serv-i revân
Hâhışim sensin gözüm gönlüm sana verdim hemân
Budurur daim sözüm ey fitne-i âhir- zamân
Oldu dâm-i zülfüne mürğ-î dilim âhım şikâr
Âşığım âşık sana ey mâh-rûy-i gülizâr

Ey şeh-i mülk-i melâhat hüsnüne olmaz nazîr
Micmer-i hüsnünde gûyâ dâne-i hâlin abîr
İtri-i üftâdeye rahm eyleyip ol dest-gîr
Dâimâ vird-eyleyip bu matla-i garrâyı der
Oldu dâm-i zülfüne mürğ-î dilim âhir şikâr

Âşığım âşık sana ey mâh-rûy-i gülizâr (Kam, 1969, s. 61-62; Öztuna, 1987, s. 87-88; Özalp, 1993 s. 11-12; Özalp, 2000, c.I, s. 417-418)

KÂR-I NÂTIK'I:

Divan edebiyatının gazel, tahmis, müseddes gibi çeşitli şekillerinde mahsuller veren İtrî yazdığı şiirleri Türk müziğinin çeşitli formlarında bestelemiştir. Bunlardan birisi Şardağ'a göre güftesi kendisine ait olan Arapça yazdığı ve ırak makamında bestelediği kâr-ı natıktır.

Irak makamında kâr-ı natık:

Min fardı nârî iştiyâki cânem

Velev ağıtî vahtirakî

Elletü beyet telâkî movaşşihan nâtıkî irakî

Eyâ her ân ehî irak eteytü li'r-rakîbî leylen

Saabâ indî ziyâreti leylâ eyâ her ehî irak

Fahtirak el vecdu indî hüseyni şavkan

Leke enne necdî eyâ her ehî irak

Şefetin nehâvend ü enni lemmâ semiğtü

El beyâtî her ehî irak velkalb u

Fil inkisâr buselik mağan nevâ

El hisâr ve mihneti sayyarâtinî sünbüle

Muhayyeren ve sebetnî eyâ be her ehî irak

· Özalp onuncu mısrayı kaydetmemiştir.

Yâ leytehâ vâssalatnî çârgâh min bağdi mâ
 Kataatnî eyâ her ehî irak ve fil hicaz
 Arâhâ uzzâl tecellâ lenâ fî himâhâ eyâ her uzzal
 Eyâ her Irak lemmâ vehalletâ himâhâ şehnâz
 Celellezî kad himâhâ eyâ her ehî irak
 Talebel mesîre ve sirmâ nikriz ve fi-r rehâvî
 Eteynâ bil penchgâh ve ciğnâ ve lin nîşâbûr
 Eteynâ cânem ruhnâ lî mâhûr şevkan li eclî
 Seelnek eşkan küntü enâ ve aşîran
 Hünâ kademi hile ânin el-kaytu nevrûze
 Azmî acem ilâ medâhılı semî
 Fil evc sümâ etemennâ etemennâ ve fil
 Mâkalâtî hatmen eyâ her ehî irak (Şardağ, 1992, s. 136-137)

BESTELERİ:

İtrî'nin yazmış olduğu şiirlerinden dört tanesi bestedir. Bu bestelerin buselik, eviç, hüseyni ve segah makamında ve ikisinin hafif, biri sakil ve bir diğerini çenber usulünde bestelendiği görülmektedir. Bunların dışında Rüştü Şardağ "Melâmet etme, serv-i serbülendimi gör" (Şardağ, 1992, s. 69) mısrasıyla başlayan güftenin İtrî'ye ait olduğunu belirtmektedir. Güftenin İtrî'ye ait olduğu tespit edilemediği gibi beste Nazîm'e aittir. Yine Şardağ'ın kitabında kayıtlı olan ve İtrî'ye ait olduğunu belirttiği "Cevr ü cefâna kail olurum velî şehâ" (Şardağ, 1992, s. 103) mısrasıyla başlayan güftenin Bâkî'ye ait olduğu R. Uslu tarafından tespit edilmiştir. (Bâkî, 1994, nr. 10) İtrî'ye ait olduğu belirtilen "Çeşm-i pür hünâ hayâl-i la'li hemdendir"

· Bu bilgileri benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. R. Uslu hocama teşekkürü bir borç bilirim.

(Şardağ, 1992, s. 148) mısrasıyla başlayan güfte de Şeyhülislam Yahya'ya aittir. (Şeyhülislam Yahya, 2001, nr. 328)

Hüseyni makamında, hafif usulünde beste

Gönlüm aldı al ile bir gözleri elâ yine

Gözleri alâların canlar fedâ âlâyine

Âl-i tûtüdir femin gûya şekerdir leblerin

Ânı seyretmek dilersen, destine al âyine

Şardağ bu güftenin acemaşiran makamında, hafif usulünde olduğunu kaydetmiştir. (Şardağ, 1992, s. 87) Ancak Recep Uslu, kaynaklara dayanarak hüseyini makamında hafif usulünde olduğunu belirtmektedir. (Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Buselik makamında hafif usulünde beste

Her gördüğü periye gönül müptelâ olur

Ammâ demez ki sonra görünmez belâ olur

Düş sâye gibi pâyına ol nahl-i tâzenin

Bir gün olur ki meyve-i mihr ü vefâ olur

Şardağ, hüseyini necdi makamında, hafif usulünde olduğunu kaydetmiştir. (Şardağ, 1992, s. 91-92) Ancak Recep Uslu, buselik makamında hafif usulünde olduğunu kaydetmektedir. (Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Eviç makamında, sakil usulünde beste:

Olmam gilmend ol meh-i hâtır şikenimden

Bir menfez-i âh açsa da her mû bedenimden

Ben her ne kadar hasret isem nâzına yârin

Hasrettir o da harf-i niyâza dehenimden

Şardağ, hangi makamda olduğunu kaydetmezken (Şardağ, 1992, s. 163), Recep Uslu eviç makamında olduğunu belirtmektedir. (Uslu, 2012 basıma hazır çalışma)

Segah makamında, çenber usulünde beste:

O meclis kim sezâ-yı cânân olduğum yerdir

Benim cânân ile ser ta kâdem cân olduğum yerdir

Nolâ şem-i visâl-i yâri yâd ettikçe âh etsem

O şeb pervâne veş şem-i şebistan olduğum yerdir

Benim âh ü enînim bil küşâd-ı zevk için İtrî

Reh-i kûyinde viranlık benim hân olduğum yerdir (Şardağ, 1992, s. 164)

SEMAİ VE NAKIŞ SEMAİLERİ:

Buhûrîzâde Mustafa Efendi, şiirlerinden birini semai formunda ve rast makamında, ikisini de nakış semai formunda bestelemiştir. Bunlardan biri babatahir makamındadır. Diğeri ise Farsça kaleme alınmış olup, saba makamındadır. Ayrıca Şardağ, “Macerâsı gözümün eşk-i terinden zâhir” (Şardağ, 1992, s. 160) mısrasıyla başlayan güftenin İtrî'ye ait olduğunu söylemektedir. Ancak güfte Nazîm'e aittir. (Nazim, nr. 72009, s. 261; *Mecmua-i Eş'ar*, nr. 5525, vr. 226a, Üngör, 1981, c.II, s. 1312)

SEMAİ:

Rast makamında semai:

Karşıdan gele gele geldi canım geldi canım geldi.

Ah kolun sala sala geldi canım geldi canım geldi

Hoş geldi safa geldi canım geldi canım geldi

Şereflî mihmânım geldi canım geldi
Kırmızı gülün verdi seni bana hak verdi
Doğan ayın on dördü geldi canım geldi
Bir bakış bana baktı yaktı yüreğimi yaktı
Gönül su gibi aktı geldi cânım geldi cânım
Beytülhazenim her sû nur ile olup memlû
Yûsuf gibi ol mehrû geldi cânım geldi cânım
Hoş geldi safa geldi aziz mihmânım geldi canım
Şerif mihmanım geldi canım geldi (Şardağ, 1992, s. 160)

NAKIŞ SEMAİLERİ:

Babatahir makamında nakış semai:
Cânâ ne güzel akl alıcı şivelerin var
Hakka ki dil almakta hezârân hünerin var
Ey nâzenin yar olma cefâkâr olma
Sitemkâr ey dost olma hevâkâr
Oldun giriftâr-ı yâr ey Itrî-i gamhar
Âşık-ı nâçâr teşne-i dîdâr
Gel gel gel gel olma cefakâr
Gel gel gel gel yürü cefâkâr

Ey nâzenin yâr olma sitemkâr olma cefakâr
Hey dost olma hevâdar
Bend-i Sani
Hûbân arasınâ-dâ nola fahr eylesen ey yâr
İtrî gibi bir bende-i fermânberin var (Şardağ, 1992, s. 132, 163)
Saba makamında, nakış semâi:
Tâ bâ gam-e to hem aguş şodim
Bigâne ze egl o hıret o huş şodim
Der vâdi-ye eşg an cenân kim geştım
Kenz-hâter-e hışten ferâmûş şodim (Şardağ, 1992, s. 149-150, 161)
Heyran ruh-e to mişodim mişodim mişodim
Gorban ser-e to mişodim
Heyran heyran heyran şodim
Gorban gorban gorban şodim
Cânâ ke be del mehr-e torâ pûş şodim
Şâyed ke ber in perde derâguş şodim
Ağyar ze men porsed An genc-e nehânî
Tâ telsem-e dilrâ ki be hâmuş şodim (Şardağ, 1992, s. 161)

ŞARKILAR:

Buhûrîzâde Mustafa Efendi kaleme almış oluğu şiirlerden sekiz tanesini şarkı formunda bestelemiştir. Ancak bu şarkılardan sadece altısının bestelendiği makam ve altısının usulü bilinmektedir. Bu şarkılar eviç, irak, kürdi, muhalif irak, muhayyer ve rast makamlarındadır. Bunlardan üçü evfer diğer biri sofyan, biri fahte biri de remel usulündedir.

Eviç makamında, evfer usulünde şarkı:

Salıptır özün yağmaya

Dilber senin gamzelerin

Veriptir gönlüm yanmaya

Dilber senin gamzelerin

Gamze ve girişmelerin

Aklım fikrim talan eyler

Dil ü cânım sûzân eyler

Her bakışta bin kan eyler

Dilber senin gamzelerin

Gamze ve girişmelerin (Şardağ, 1992, s. 117)

Irak makamında, sofyan usulünde şarkı:

Ahde vefa eylemedin durmadın

Ancak olur sevdiğim insaf ise

Hâlini bîçarelerin sormadın

Ancak olur sevdiğim insaf ise

Hasta-i hicranını yâd etmedin

Hâtır-ı mahzûnunu şâd etmedin
Derdine dermanı murad etmedin
Ancak olur sevdiğim insaf ise
Hem sana bin can ile kurban olam
Hem yoluna hak ile yeksan olam
Hem yine şâyeste-i hicran olam
Ancak olur sevdiğim insaf ise (Şardağ, 1992, s. 134)
Kürdi makamında, evfer usulünde şarkı:
Adû benzer nifak etmiş
Bizimle yâr söyleşmez
Lebiyle ittifak etmiş
Bizimle yâr söyleşmez
Olup hışmile gülgûn pûş
Bir iki sâgar etmiş nûş
Be keş şemşîr ve leb hâmûş
Bizimle yâr söyleşmez
Düşersin pâyine تنها
Edersin âh ü vâveylâ
Ne çâre yâr söyleşmez (Şardağ, 1992, s. 135)

Muhelif irak makamında, remel usulünde şarkı:

Millet kütüphanesi Ali Emirî Manzum nr. 550’de kayıtlı bu dörtlükte İtrî mahlası görülmemektedir. Şardağ’ın neye dayanarak İtrî’ye ait olduğunu söylediği belli değildir.

Dök kanımı gözünle şarab istemez misin

Yak bağrımı gamınla kebab istemez misin

Baki cûy-i eşk-i sîneme gel ey nihâl-i nâz

Zevk almak üzere kendine âb istemez misin (*Mecmua-i Eş’ar ve Güfte*, nr. 550, vr. 22b; Şardağ, 1992, s. 123)

Muhayyer makamında, fahte usulünde şarkı:

Dilber dile dil dilber-i fettâna münâsîp

Gül bülbüle bülbül gül-i handâna münâsîp

Mutrip nola nayinle gönül nâleler etse

Ney nâleye nâle ney-i nâlâna münâsîp

Esad Efendi sadece iki mısrasını kaydetmiştir. (Şeyhülislam Esad Efendi, nr. 6204, vr. 8a; Şardağ, 1992, s. 161)

Rast makamında, evfer usulünde şarkı:

Gördüm leb-i meygûnunu divâneye döndüm

Almış mey-i aşkın beni mestâneye döndüm

Sûrahlar açtı tenime tir-i muhabbet

Gör derd ü gamınla yine cânâ meye döndüm (*Mecmua-i Eş'ar*, nr. 5525, vr. 213b; Üngör, 1981, c.II, s. 1309; Şardağ, 1992, s.160)

Şarkı:

Aşkın ile kalmadı tende mecâl
El-amân ey gonca-dehen, el-amân
Firkatin ile bu gönlüm pür-melâl
El-amân ey gonca-dehen, el-amân

Gamze-i fettân-ile pür-yâreyim
Tîr-i gam ile dil-i sad-pâreyim
Âşık-i üftâde vü bî-çâreyim
El-amân ey gonca dehen el amân

Hâtır-î nâ-şâdımî gel eyle şâd
Meyve-i vaslınla edip ber-murâd
İtri-i bî-tâkatîne eyle dâd
El-amân ey gonca dehen el-amân (Kam, 1969, s. 63; Öztuna, 1987, s. 90)

Şarkı:

Şevk-i gülzâr-ı rûhunla dil kaçan kim çûş eder
Nâlesi hep bülbülân-ı gül, anı hâmûş eder

Gülşen-i kûyun anıp ger nâle kılsam İtriyâ

Meclisinden lâl olup bülbül figânım gûş eder (Mustafa Safâyî, 2005, s. 399; Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 423)

Güftesi kendisine ait olan bestelerinden ikisi ilahi bir diğeri ise türküdür. İlahilerden biri segah makamındadır. Diğeri ise nühüft makamında, ağır düyek usulünde bestelemiş olduğu naatıdır. Nail Kesova'nın Topkapı Sarayından eline geçen bir vesikadan aktardığına göre naatın birinci beyiti Danîşî Ahmed Baba ismindeki bir Bektaşî babasına aittir. (Kesova, 1975, s. 64) Türkü ise hece vezni ile yazılmış olup, rehavi makamında ve semai usulünde bestelenmiştir. (Özalp, 2000, c.I, s. 425)

Segah makamında ilahi:

Yâ Resûlallah kamer alnın nurundan âftâb

Kim görürse nur cemâlin oldu ol âlicenâb

Vasfedip dedi Hüdâ çün rahmeten li'l-âlemîn

Nimet-i pâkinle dolu nâzil olup dört kitâb

Hak lâ ilâhe illallâh yâ Allâh illallâh

Muhammet Rasûlallâh Allâh illallâh

Sallallâhü aleyhi yâ Allâh illallâh

Ve sellimû teslîmen yâ Allâh illallâh

Mecmuada dördüncü mısra “Nimet-i pâkinle dolu nâzil olupdur dört kitâb” şeklindeyse de bu okuyuş vezni bozmaktadır. (*Mecmua-i İlahiyât*, nr. 402, vr. 32a-32b)

· Özalp'te ikinci mısra “Nâlesi hep bülbülân-ı gülşen-i hâmûş eder”, dördüncü mısrası ise “Hacletinden lâl olup bülbül figânım gûş eder” şeklinde kayıtlıdır.

Nühüft makamında ağır düyek usûlünde ilahi:

Sâyesî düşmez yere bir böyle nahl-i Tûrsun

Mihr-i âlem-gîrsin başdan ayağa nûrsun

Târik-î gülzâr-ı âlem mâlik-i mülk-i adem

Münkirine mahz-ı mâtem müminîne sûrsun

Sensin ol şah kim Süleymanlar kapında mûrdur

On sekiz bin âleme hükm etmeğe memûrsun

El benim dâmen senin ey Rahmeten-lilâlemîn

Şöhretim isyan benim sen afv ile meşhûrsun

Pâdişah-ı evvelîn ü kiblegâh-ı âhirîn

Evvel ü âhir imâmül-enbiyâ mezkûrsun

Yâ Resûlallah umarım diyesin rûz-i cezâ

Gerçi cürmün çoktur ammâ İtrîyâ mağfûrsun· (*Mecmua-i İlahiyât*, nr. 637, vr. 59b; *Müstakîmzâde*, nr. 3397, vr. 42b; Kam, 1969, s. 61; Ergun,

---

· Osmanlı Türkçesiyle yazılmış eski metinlerin imlasının kontrolünü yapan Marmara Üniversitesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Karataş'a teşekkürü bir borç bilirim.

· Müstakîmzade mecmuasında beşinci ve altıncı mısralar kayıt edilmemiştir.

1942, c.I, s. 175; Şardağ, 1992, s. 74; Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 423)

Rehavi makamında, semai usulünde, türkü

Âşık oldum bin cân ile

Gözlerim doldu kan ile

Geçdi ömrüm hicrân ile

Terk eyledin âhir beni

Kerem eyle dostum bana

Dil-ü cânım verdim sana

Bakmaz oldun benden yana

Terk eyledin âhir beni

Niçin yanıma gelmezsin

Hâtırım ele almazsın

Semt-i Vefâyı bilmezsin

Terk eyledin âhir beni

Cânıma kâr etdi elem

Cürmüm nedir suçum bilem

Ben senin kurbânın olam

Terk eyledin âhir beni

Itrîye rahm eyle cânım

Nice demdir ki giryânım

Nedir cürmüm a sultânım

Terk eyledin âhir beni (Hasan Sezai, nr. 736, vr. 11b, Kam, 1942, s. 9-10; Üngör, 1981, c.II, s. 1309; Öztuna, 1987, s. 91; Özalp, 1993; s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 425-426)

EBCEDLE TARİHLERİ:

Ayrıca Itrî'nin biri sadece bir dize olmak üzere beş tane tarih düşürdüğü bilinmektedir. Bu tarih şiirlerinden ilkinin Küçük İmam'ın ölümü üzerine düşürmüştür. İkincisini Sultan IV. Mehmed'in düzenlettiği bir şenlik için üçüncü ve dördüncüsünü ise hocası Hafız Post'un ölümü üzerine düşürmüştür. Yılmaz Öztuna her ne kadar Itrî'nin, Kasımpaşalı Koca Osman Efendi'nin ölümüne tarih düşürdüğünden ve bir şiirinde Tokatlı Derviş Ömer Efendi'yi andığından söz etse de bu sözlerine kaynak olarak göstermiş olduğu Ergun'un araştırmasında bu bilgilerin kayıtlı olmadığı görülmektedir. (Öztuna, 1969, c. I, s.287; Öztuna, 1987, s. 9-10; Öztuna, 2006, c. I, s. 375) Ölüm tarihleri dışında Itrî'nin düşürdüğü bir diğer tarih ise Edirne'de yaşadığı yıllarda Sarıca Paşa mahallesinde bulunan Damat Çeşmesi için düşürdüğü tarihtir. Bu tarihler gerçekleşme sırasına göre aşağıda kaydedilmiştir.

Küçük İmam'ın ölümü nedeniyle düşürdüğü tarih:

Bülbül-i bağ-ı cihân yâni imâm-ı Kûçek

Edicek azm-i bekâ âleme firkat saldı

Erüp âvâze-i fevti feleğe gûş edicek

Sazını girye ile Zühre zemine çaldı

Çünkü oldu dem-i nakli şeb-i ıyd-ı adhâ

Mürg-i cânı umarız bahr-ı necâta daldı

Fevtin anın göricek Itrî dedi târihin

Âh cemiyet-i yârân imâmsız kaldı.

(h. 1085/ m.1675) (Ergun, 1942, c. I, s. 38; Kam, 1969, s. 63; Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 425)

Sultan IV. Mehmed'in (Sal.1648-1687) düzenlettirdiği bir şenlik için düşürdüğü tarih:

Hazret-i Sultan Muhammed Hân-ı Gazi zâtı kim

Mihr-i çarh-ı cûd mâh-ı evc-i rifatdır bugün

İzni sâdır olıcak sûr-ı hitâna şevk ile

Zühre vü mihr ü meh-i çarh oldu hüddâm-ı düğün

Çarh sûzan eyleyüp zerveş âli mihr ü mehin

Eyledi meydân-ı sûrun pür ziyâ ardın önün

Mihr ü meh sanmam fişengler çıkdı evce germ ile

Ol kadar kim yakdı yer yer sîne-i çarha düğün

Âleme ayş u neşâd elverdi şimden sonra sen

Şakk-i Mihr-mâh ile ey çarh-ı hodbin var öğün

Böyle sûru çeşm-i mihr ü mâh ile gördün deyü

Haşre dek ey çarh-ı bed âyin var durma öğün

Mihr ü meh târihin Itrî birbirine dedi kim

Sûr-i nûr-i dîde-i Sultan Muhammeddir bugün
(h. 1085-1675) (Özalp, 1993, s. 13; Özalp, 2000, c.I, s. 424-425)
Hâfız Post'un ölümü nedeniyle düşürdüğü tarih:
Hafız elhâc ol imamzâde Mehemmed hak bu kim
Musikî ilminde mâhirdî ol üstâd-ı zaman
Seyr iden seyyâh-ı âlem her makam-ü mahfili
Ânın âsârın iderî ehl-i taba armağan
Oldu âsâriyle pür âvaz ırak ile hicaz
Hem nehâvend ü nişabûr u acem hem esfahan
Hâzin-î genc ü hünerdi, bezl-i makdûr eyledi.
Âşıkane kıldı taksîm etti vârin dermiyân
Germ iderdî bezm-i uşşâk-ı nevây-ı nâlesî
Mâye-î şevkolur îdî açsa mecliste dehân
Bezmine Dilbeste kılmıştı büzürg ü kûçegî
Pâk edâ vü hoş tekellüm hûb lehçe nüktedân
Gördü kim devrin usûlü kec muhâlif gerdişi
Ehl-i tabın râst kaddî dâim olmakta kemân
Âlemin nakşın çıkardı bildi kârın kim ecel
Ne gulâmâ rahmeder ne hâceye verir aman
Pâye-î pest ü bülendinden çeküp el âlemin
Azmi ukbâ itti olup târik-î bezm-î cihan

Geçdi çerh çenberinden rûhu evce azm edüp

Hâkte oldû nühüfte ol vücud-î mâtüvan.

Postunû boş koydu gerçî nâmı ammâ zindedir

Âna âsârı vü tasnîfî yeter nâm û nişan

Harf-i menkût ile târih oldu ânın fevtine

Didi Itrî Hâfızâ mevâ olâ yâ Rab cinan (h.1105/ m. 1694)·

(Öztuna, 1987, s. 8-9; Şardağ, 1992, s. 168; Özalp, 1993, s.13; Özalp, 2000, c.I, s. 423-424)

Hafız Post'un Ölümü nedeniyle düşürdüğü diğer tarih:

Postu çâk eyledi şîr-i ecel (h. 1105/ m. 1694) (Öztuna, 1987, s. 8)

Edirne'de Sarıcapaşa mahallesinde bulunan Damat Ali Paşa Çeşmesi'ne düşürdüğü tarih:

Alî Pâşâ-yı âdil ol melek hû

Akıtdı âb-ı kevserden zehî su

Kabûl etsin hudâ hayrâtın anın

Gele mahşerde sulu kâse karşı

Pesend- edip dedi tarihi Itrî

Sebîlillah resûl aşkına ey su (h. 1106/ m. 1694-1695) (Onur, 1972, s. 238; Öztuna, 1987, s. 80)

EDEBİYATTA ITRÎ

· Özalpte on yedinci ve on sekizinci mısra, on dokuzuncu ve yirminci mısra ile yer değiştirmiştir.

Buhûrîzâde Mustafa Efendi'nin edebiyatla olan ilişkisi öncelikle divan edebiyatı sahasında görülmektedir. İtrî'nin divan edebiyatı alanında verdiği mahsuller ise Nabî ile olan yakın arkadaşlığının neticesidir. Nitekim İtrî, Nabî'nin gazellerine nazire ve tahmisler yazmış, Nabî ise İtrî'nin gazellerine nazire yazmanın (Fasih Ahmed Dede, 2003, s. 67) yanı sıra İtrî adına bir muamma söylemiştir.

Be ism-i İtrî

Bir tîr bana ider kifâyet

Virdüm iki tîr bir kemâna (Nabî, 1997, s. 1320)

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kırımlı Rahmi de (ö. 1751) bir kasidesinde İtrî'nin adını edebi bir mazmun olarak kullanmıştır.

İstimâ etse olurdu nefes-i müşginin

İtrî dilbeste-i zülf-i siyeh-i pür tâbı (Ergun, 1942, c. I, s. 133)

Ayrıca Enderunlu Vasıf Osman Bey (ö. 1824), Sultan II. Mahmud'a (sal. 1808-1839) sunduğu bir manzûmede İtrî'nin bestelediği nevâkâr'ı bir mazmun olarak kullanmıştır.

Seninçün beslemiş gülşen bu gûn-â-gûn ezhârı

Senin zevkin için meşk eylemiş bülbül neva kâr'ı (Enderunlu, 1999, s. 100; Özalp, 2000, c.I, s. 413)

İtrî'nin ölümünden iki yüzyıl sonra "İtrî" şiirini yazan Yahya Kemal Beyatlı ise İtrî'nin ardından yazdığı şiirinde onun Türk musikisindeki yerini, müzik eserlerini de anarak şu sözleri ile dile getirmiştir.

Büyük İtrî'ye eskiler derler,

Bizim öz mûsikîmizin pîri;

O kadar halkı sevkedip yer yer,

O şafak vaktinin cihangîri,

Nice bayramların sabâh erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.

Tâ Budin'den Irâk'a, Mısr'a kadar,
Fethedilmiş uzak diyarlardan,
Vatan üstünde hür esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yedi yüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan.

Mûsikîsinde bir taraftan dîn,
Bir taraftan bütün hayât akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehrâyîn,
Mâvi Tunca'yla gür Fırât akmış.
Nice seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkimiz, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinât akmış.

Çok zaman dinledim nevâ-kâr'ı,
Bir terennüm ki hem geniş, hem şûh:
Dağılırken "nevâ"nın esrârı,
Başlıyor şark ufuklarında vuzûh;
Mest olup sözlerinde her heceden,
Yola düşmüş, birer birer, geceden
Yürüyor fecre elli milyon rûh.

Kıskanıp gizlemiş kazâ ve kader
Belki binden ziyâde bestesini,
Bize mîrâsı kaldı yirmi eser.
"Nât"ıdır en mehîbi, en derini.
Vâkıâ ney, kudüm gelince dile,
Hızlanan mevlevî semâyle
Yedi kat arşa çıkmış "Âyîn"i.
O ki bir ihtişamlı dünyâya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi;
Âdetâ benziyor muammâya;
Ulemâmız da bilmiyor kimdi?
O eserler bugün defîne midir?
Ebediyette bir hazîne midir?

Bir bilen var mı? Nerdeler şimdi?

Öyle bir mûsikîyi örten ölüm,

Bir tesellî bırakmaz insanda.

Muhtemel görmüyor henüz gönlüm;

Çok saatler geçince hicranda,

Düşülür bir hayâle, zevk alınır:

Belki hâlâ o besteler çalınır,

Gemiler geçmiyen bir ummanda. (Beyatlı, 1993, s. 17-19)

Yahya Kemal Beyatlı'nın, Rıfki Melül Meriç'e ithaf ettiği bu şiiri, Ahmet Hamdi Tanpınar'la oturdukları Löbon pastanesinden kalkarak gittikleri İstanbul Üniversitesi Belediye Konservatuvarında eski bir gramofonun önünde İtrî'nin nevâkâr'ını dinledikten sonra yazmış olabileceği düşünülmektedir. (Abacı, 2000, s. 75-76) Bu şiir Cinuçen Tanrıkorur tarafından rast makamında "destan" olarak bestelenmiştir. (TRT Arşivi, no:11821)

Ancak Yahya Kemal'in İtrî'den söz ettiği tek şiiri bu değildir. "Yol Düşüncesi" (1940), "Eski Mûsikî", "Mevsimler" (1956), "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" (1957) isimli şiirlerinde de İtrî'nin bestelediği tekbir ve nevâkâr'dan şu mısralarla söz etmektedir.

Yol Düşüncesi

İçime dalgalı tekbîr'i en güzel dînin,

Zaman zaman da nevâ-kâr-ı, doğsun, İtrî'nin. (Beyatlı, 1993, s. 84)

Eski Mûsikî

Çok insan anlayamaz eski mûsikîmizden
Ve ondan anlamıyan bir şey anlamaz bizden
Açar bir altın anahtarla ruf ufuklarını,
Hemen yayılmaya başlar sadâ ve nûr akını
Ve seslenir büyük İtrî, semâyı örten rûh
Peşinde dalgalanır bestesiyle Seyyid Nûh,
O mutlu devrede İtrî'ye en yakın bir dost
Işıklı danteller bestekârı Hâfız Post ...
Bu neslin ortada dâhîcedir başardığı iş,
Vatan nasıl karışır mûsikîyle, göstermiş (Beyatlı, 1993, s. 40-41)
Süleymaniye'de Bayram Sabahı
Büyük Allâhı anarken bir ağızdan herkes
Nice bin dalgalı tekbir oluyor tek bir ses;
Yükselen bir nakarâtın büyüyen velvelesi,
Nice tuğlarla karışmış nice bin at yelesi!

Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri
Dinliyor vecd ile tekrarlanan Tekbîr'i
Ne kadar sâf idi sîması bu mü'min neferin!
Kimdi? Bânîsi mi, mîmârı mı ulvî eserin? (Beyatlı, 1993, s. 11)

Yahya Kemal'in bu şiiri de Cinuçen Tarıkorur tarafından rast makamında, aksak ve yürük semai usullerinde destan olarak bestelenmiştir. (TRT Arşivi, no: 11820)

Mevsimler

Güneş doğmadan mâvileşmiş Boğazdan,

Nevâ-kâr açılısın bütün ses ve sazdan,

Ufuklarda sürsün zafer mûsikîsi (Beyatlı, 1993, s. 45)

Hocası Yahya Kemal Beyatlı gibi Türk Müziğine düşkün olan bir diğer edebiyatçımız ise Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Nitekim Ankara radyosuna giderek İtrî, Zaharya, Dede Efendi ve Hacı Arif Bey'i dinlemek için diskotek odalarında ve stüdyolarda saatlerce beklediği bilinmektedir. (Karaca, 2005, s. 26-27) Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirleriyle anlattığı Türk Müziğini Ahmet Hamdi Tanpınar romanlarında Türk Müziğine ayırdığı paragraflarda ifade etmektedir.

İtrî'nin bestelediği sözleri Mevlânâ'ya ait na'tı dinledikten sonra "eski mûsikîmizin bize ait olan kapalı cennetine girmiş sayılabılırım" der. Ve romanlarında İtrî ve Türk müziğinin çevresinde geliştiğini düşündüğü üç büyük eserden biri olan nevâkâr'a şu paragraflarında yer verir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur romanında;

"Tevfik'in sesi nevâkâr'da o zamana kadar pek az tanıdıkları bir kudret almıştı. Tanımadıkları bir kuş, bir yerde büyük bir şehrin bir aydınlık tufanının sarayını kurmuş gibiydi. Fakat asıl mühim olanı etrafındaki şeylerin İtrî'nin elinde birdenbire değişmesiydi. (Karaca, 2005, s. 23)

Tanpınar, Yaşadığım Gibi isimli kitabında yer alan denemelerinde;

"Şark dediğimiz ve türlü şekilde tefsir ettiğimiz coşkun ve ıstıraplı âlem, üst üste hasretlerin ve burada tahlil etmemize imkân olmayan inkârların kurduğu acayip ve şaşkıncu dünya bundan iki yüz kadar sene evvel İstanbul'da yaşayan bir adamın, Buhûrizâde İtrî Efendi'nin, Şirazlı Hafız'ın

bir beyti etrafında ve tıpkı geceleyin bir yıldızın ışığına katılarak yapılan bir yolculuk gibi hangi uzak çağda ve hangi esrarlı şartlar altında bulunmuş bir ses kombinezonunun arkasından yürüyerek vücuda getirdiği büyük eserdir.” (Karaca, 2005, s. 43-44)

“Abdulkâdir-i Merâgî'nin artık iç dinlemediğimiz Segâhkâr-ı, İtrî'nin Nevâkâr'ı ve Dede Efedî'nin Ferahfeza Ayini... Bu üç eser yumuşak çiziler medeniyetinin sade üç ayrı çehresini vermezler, bütün bir tarihi de verirler. Her şeyi bulunmuş gibi görünen birincisinde (Segâhkâr) garip bir tokluk ve arkaizm sadece bir zenginliği gösterir. Belki nağmenin şalı bulunmuştur. İtrî'de (ikincisi), eşyanın yerli yerine oturduğu, kurulmuş ve kendisini de idrak etmiş âlemlerle karşılaşırız. Klasik bir sanattan beklenen her şeyle beraber üçüncüsünde (Ferahfeza Ayini) bir inkiraz devrinin bütün acısı, batan bir güneşin son ışıklarına benzer... Nevâkâr, bu üç eserin arasında merkez gibidir.” (Karaca, 2005, s. 44)

Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi edebiyatçılarımızın yanı sıra yakın dönem bestekârlarımızdan Ercüment Berker, sevgiliye seslendiği “Sitem” adlı şiirinde İtrî'den ve nevâkâr'dan söz etmektedir.

Sitem

“Sakiye sitem etme boşalmış diye cânım
Gel, sevgili geç karşıma, sohbetse merâmın
Aç defter-i dîvanı bir engin sese râm et.
Nef'î'yi bitirdinse, Fuzûlî'ye devam et.
Avâre başım dalmaya âmâde dizinde ,
Al rûhumu gezdir yine rüyâ denizinde.
Mâhurla, sabâ söyle de son fasla alınsın
İtrî'nin o enginde, nevâ-kâr'ı çalınsın.

Yaksın yine, sönmüşse buhurdanları âhım,

Varsın, uzasın, her geceden fazla sabâhım..” (Kesova, 1975, s. 110-111)

Ayrıca Osman Nuri Özpekel, rast makamında bestelediği çeşitli makamları ve musikişinasları andığı Kâr-ı natık'ta Itrî'yi şu satırlarla anmaktadır.

Kâr-ı Abdülkadir ile Rast getirdim ben sözü Abdülkadir Merâgî (1360 - Mart 1435)

Sonra Pencügâh'e Hâfız ile çevirdim yüzü
Hâfız Post (1630 - 1694)

Ol mübârek tekbîr-i Itrî'de kıldım da Segâh
Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi (1640 - 1772)
Mâhûr oldu nağme döndü Bekîr Ağa'ya nigâh
Ebûbekir Ağa (1685 - 1759)

Kadrî-i Âmâ Efendî'den nevâ aldım hemân
Kadri Çelebi (? - 1650)
Bir Bayâtî söyledim Tab'î'ye geldiğim zaman
Tab'î Mustafa Efendi (1705 - 1770) (TRT Arşivi, no: 20566)

Itrî'den söz eden ya da Itrî'ye ithafen yazılmış şiirlerin yanı sıra Hacettepe Üniversitesi Müzikoloji Bölümü Öğretim Görevlisi, Günay Günaydın tarafından *Türk Müziğinin Ölümsüz Bestecisi Itrî'nin İki Aşk Arasında Kalmış Yaşamı, Esrar-ı Aşk* isimli bir roman yazılmıştır. Yazarın da belirttiği gibi roman Itrî'nin yaşantısı üzerine kurulu olup, romanda adı geçen bazı kişiler ve olaylar yazarın kendi hayal gücüne dayanmaktadır. (Günaydın 2011, s. 4)

SONUÇ

Buhûrîzâde Mustafa Efendi, Itrî mahlası ile divan edebiyatının gazel, nazire, tahmis, müseddes, tarih, kıta, muamma gibi çok sayıda türünde şiir vücuda getirmiştir. Şiirlerinden sekizi gazel, beşi tarih, üçü tahmis ve biri

müseddestir. Yine yazdığı şiirlerden birini kar-ı nâtik, dördünü beste, sekizini şarkı, birini semai, ikisini nakış semai, ikisini ilahi ve birini türkü olarak bestelemiştir.

Divan edebiyatına bu kadar hakim olan Itrî'nin gazellerine nazireler yazılmış, ismi ve bestelediği nevâkâr'ı ve segah tekbîr'i divan edebiyatı ve günümüz şairleri tarafından şiirlerde mazmun olarak kullanılmıştır. Buhûrîzâde Mustafa Efendi'nin hayatı hakkında bilgi edinebilmemizin ve belki de musiki alanında bu kadar başarılı olmasının en önemli sebeplerinden biri onun edebiyatla olan ilişkisine yani şairliğine bağlıdır. Bu nedenle Itrî'nin kaynak ve araştırmalarda yer alan şiirlerinin bir araya getirilmesi ve tasnif edilmesi Itrî'nin şairliğinin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Bu makalede de Itrî tarafından kaleme alınmış şiirler ve bestelediği bazı şiirlerinin makamları konusundaki problemlere ışık tuttuk. Nitekim güftesi ve bestesi Itrî'ye ait olan “Gönlüm ol gülizâr-ile açılır” sözleriyle başlayan gazelin uşşak makamında ve semai usulünde, “Dili âvâre kılan fikri kad-i dîlcûdur” sözleriyle başlayan bir diğer gazelinin ise hüseyni makamında, çenber usulünde, “Gönlüm aldı al ile bir gözleri elâ yine” güftesiyle başlayan bestesinin hüseyni makamında, hafif usulünde, “Her gördüğü periye gönül müptelâ olur” sözleriyle başlayan bestesinin ise buselik makamında hafif usulünde bestelendiği tespit ettik.

Itrî'ye ait olduğu söylenen “Macerâsı gözümün eşk-i terinden zâhir” mısrasıyla başlayan güftenin Nazîm'e ait olduğu tespit ederek bu şiirin yazarı konusundaki belirsizlikleri ortadan kaldırdık. Ayrıca Itrî'nin segah makamındaki “Yâ Resûlallah kamer alnın nurundan âftâb” güftesiyle başlayan ilahisini ve Itrî'nin günümüz edebiyatındaki yerini ilk defa ele almak, Itrî'nin kaynak ve araştırmalarda yer alan şiirlerinin bir araya getirmek ve tasnif etmek suretiyle Itrî'nin şairliğinin değerlendirilmesini kolaylaştırmış olduk.

BİBLİYOGRAFYA

- Abacı, T. (2000). *Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Müzik*. İstanbul: Pan Yayınları
 Bâkî. (1994). *Divan*. (S. Küçük haz.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
 Beyatlı, Y. K. (1993). *Kendi Gökubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları
 Doğrusöz, N. (1993). *Haftız Post Güfte Mecmuası Türkçe Güfteler*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul

- Ergun, S. N. (1942). *Türk Musikîsi Antolojisi*. (2 cilt). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Fasih Ahmed Dede. (2003). *Divan*. (M. Çıpan haz.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Günaydın Günay. (2011). *Türk Müziğinin Ölümsüz Bestecisi İtrî'nin İki Aşk Arasında Kalmış Yaşamı, Esrar-ı Aşk*. Ankara: Bence Kitap
- Hâfız Post. *Mecmua-i Güfte*. Topkapı Sarayı Ktp. Revan Köşkü. nr. 1724
- Hasan Sezaî. *Mecmua-i Güfte*. Millet Ktp. Ali Emiri Manzum Eserler. nr. 736
- Erden, S. (2004) *Hasan Gülşeni'nin Güfte Mecmuası ve İncelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul
- İsmail Belig. (1999). *Nuhbet'l-âsâr li-zeyli Zübdeti'l-eş'âr*. (A. Abdulkadiroğlu haz.) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Kam, R. F. (1942). Radyomuzda İtrî. *Radyo Mecmuası*, 7, 10
- Kam, R. F. (1969). *Rahmetli Üstadım Necatî Lugal ve Büyük Bestekârimız İtrî Hakkında*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Karaca Tağızade, N. (2005). *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Müsikî*. İstanbul: Hece Yayınları
- Kesova, N. (1975). *Musiki Meselleri*. İstanbul: Mayataş Yayınları
- Mecmua-i Eş'ar ve Güfte*. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum. nr. 550
- Mecmua-i Eş'ar*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yıldız bölümü. nr. 5525
- Mecmua-i İlahiyât*. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum. nr. 637
- Mecmua-i İlahiyât*. Topkapı Kütüphanesi Bağdat Köşkü. nr. 402
- Mirzazâde Mehmed Salim. (2005). *Tezkiretü's-Şu'arâ* (A. İnce haz.) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Mustafa Safâyi. (2005). *Tezkire-i Safâyi* (P. Çıpan haz.) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Müstakîmzâde Süleyman Saadettin. *Mecmua-i İlahiyyat*. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Bölümü. nr. 3397
- Müstakîmzade Süleyman Saadettin. (1928) *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul: Türk Tarih Encümeni Yayınları
- Nabî. (1997). *Divan* (Ali Fuat Bilkan haz.) (2 cilt). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Nazim. *Divan*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. nr. 72009
- Onur, O. (1972). *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*. İstanbul: Yenilik Basımevi
- Özalp, M. N. (1993). İtrî'nin Şiirleri. *Mavi Nota*, 8, 11-13
- Özalp, M. N. (2000). *Türk Musikîsi Tarihi*. (2 cilt). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Özalp, M. N. (1984). *Türk Sanat Musikîsinin Yakın Tarihçesi ve Rûşen Ferit Kam*. Ankara: Yorum Matbaası
- Öztuna, Y. (1987). *İtrî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Öztuna, Y. (1969). *Türk Musikîsi Ansiklopedisi*. (2 cilt). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Musikîsi Sözlüğü*. Ankara: Orient Yayınları
- Şardağ, R. (1992). *Mustafa İtrî Efendi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Şeyhî Mehmet. (1989). *Vakayiu'l-fuzalâ* (A. Özcan haz.) İstanbul: Çağrı Yayınları
- Şeyhülislam Esad Efendi. *Atrabü'l-âsâr fi tezkire-i urefâi'l-edvâr*. İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 6204
- Behar, C. (2010). *Şeyhülislam'ın Müziği: 18. Yüzyılda Osmanlı Türk Musikîsi ve Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin Atrabü'l-Asar'ı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Şeyhülislam Yahya. (2001). *Divan* (H. Kavruk haz.) Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Üngör, E. R. (1981). *Türk Musikîsi Güfteler Antolojisi*. (2 cilt). İstanbul: Eren Yayınları